

ריב", שהוא "סיכום ביניים" מפרי עטו של אורי אבנרי, שנכתב ב-1960, במלאת עשר שנים ל"העולם הזה" בעריכתו. זהו מאמר מאלף, המציג את תפישות עולמו של אבנרי מבחינה ציבורית, חברתית ובעיקר — עתונאית.

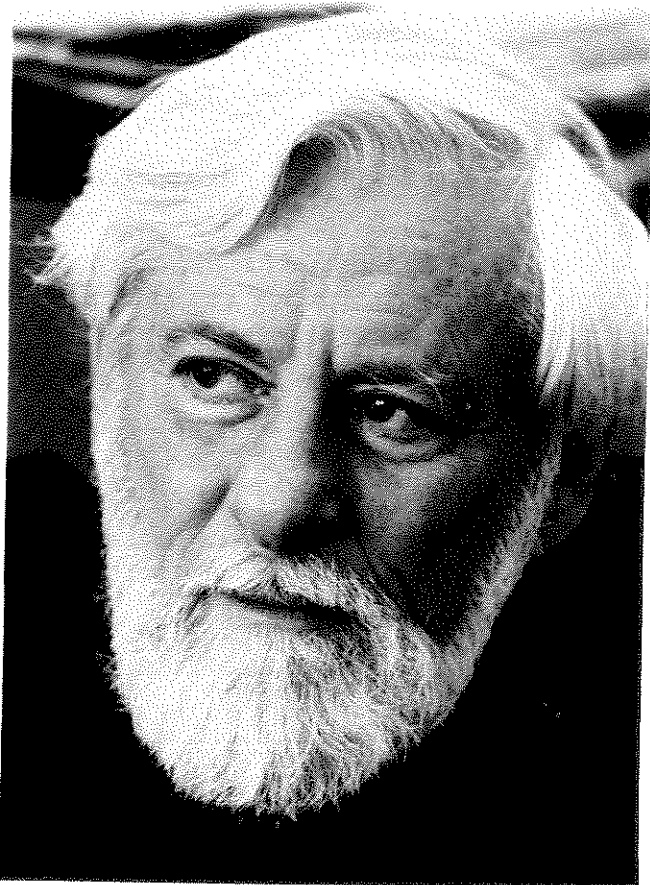
המאמר מופיע בשלמותו בעמ' 22-30. מקדים לו מבוא פרופ' יעקב שביט.

בשלהי 1993 נסגר השבועון "העולם הזה", לאחר 56 שנות הופעה (שתחילתן בשנת 1937, כאשר הופיע בעריכתו של אורי קיסרי בשם "תשע בערב") — ארבעים שנה מתוכן בעריכת אורי אבנרי, שהטביע עליו חותם עמוק.

דברי הערכה וסיכום רבים נכתבו על השבועון בעקבות הסגירה. אנו בחרנו להביא את המאמר "אנשי

"העולם הזה" — פוסט מורטם

יעקב שביט

אורי אבנרי — עורך "העולם הזה" במשך 40 שנה. השבועון היה כתב עת בלתי מימסדי ואנטי מימסדי

"אנשי ריב" זוהי הכותרת שנתן אורי אבנרי למאמר שפירסם ב-7 באפריל 1960, במלאת עשר שנים ל"העולם הזה" בעריכתו ובעריכת שלום כהן. במאמר הארוך הציג דיוקן ארוך — לא בפעם האחרונה — של עצמו ושל השבועון*, בו מוענק לשבועון ודרכו למחבר המאמר, עורכו — מעמד של נביא.

בעתונות היהודית מראשיתה נדפסו מאמרים נבואיים או, נכון יותר, מאמרים מתנבאים: עתונאים, אנשי עט, עסקני ציבור ופוליטיקאים בעלי תודעה נבואית ושליחות נבואית מצאו גם כעתון את הבמה הראויה לבשורתם. לעתונים, ובוודאי לכתבי העת, היו פרוגרמות שהכילו תזון-עתיד; אבל "העולם הזה" היה ככל הנראה העתון הראשון שעורכו העניק לו מעמד של נביא קיבוצי.

אבנרי סבור, כי שלוש תכונות לפחות מעניקות לו, בצדק, את אדרת הנביא: א. היותו שבועון אנטי מימסדי מובהק, שאיננו נרתע לומר את האמת בפומבי ולחשוף עוולות ושחיתויות; ב. היותו נרדף עד חורמה על ידי המימסד ושלוחיו וקורבנם; ג. נכונותו למשוך את דעת הקהל לאמת שלו על ידי "תעלולים" וסנסציות. נימוק אחד חסר כרשימה הזאת: הבשורה המדינית. בנקל היה אבנרי יכול להזכיר את עמדתם הפוליטית של הנביאים, אבל ביולי 1960 העדיף להימנע מלמנות את תפישתו המדינית כאחת מהתכונות הנבואיות של השבועון. זהו מאמר המבטא שביעות רצון עצמית, מהווה קריאת עידוד להמשך הדרך, גילוי של אגו עצמי (המתחזה כאגו קיבוצי-מערכת) גדול, והכרה בייחודו של השבועון ובשליחות הציבורית שנטל על עצמו.

אין ספק, השבועון היה לכוח ציבורי בגלל שחשף שחיתויות ושרוריות, אבל גם, ולפעמים בעיקר, בגלל שלא יצר הבחנה בין הפן האישי והפן הציבורי בחיים הפוליטיים והציבוריים. בחברה * רק לאחרונה, הוסיף אבנרי הארה עצמית כואבת במאמר "לחיות כלי אויב?". שפירסם ב"מעריב", 25 במרס 1994.

שמרנית כמו החברה הישראלית של שנות ה-50, ההצצה אל חדר המיטות היתה נשק חריף ולעיתים גם מפחיד.

ואכן, לשבועון "העולם הזה" היה מעמד מיוחד בעתונות הישראלית. מהר מאוד הפך ליותר מעתון והיה למוסד. בחברה פוריטנית למדי, לפחות במישור הפומבי, כפי שהיתה החברה הישראלית בשנות ה-50, הביא נורמות חריגות וקודם זמן של טיפול בנושאים חברתיים ופרכיים. בתוך הלך רוח צדקני, עטוף אידיאולוגיה, הסיר הרבה פעמים את המסווה מעל הכוחות הפועלים. בגלל עמידתו מחוץ למימטר היה משוחרר מריסונים ומעבותות של אינטרסים. במידה רבה הוא היה ה"אנקדוטות" (ANEKDOTA — ההיסטוריה הנסתרת) של שנות ה-50 ודיוקנה של החברה הישראלית שהצטייר מעל דפי השבועון היה שונה מאוד מזה שמצטייר ממקורות בעלי אופי שמרני יותר. אך עיקר תרומתו היתה לא רק בגלל עולמו של המנגנון הממשלתי והציבורי שחשף, אלא גם משום שהיה כעצם היחיד שתיעד את התפתחותה של הבורגנות העירונית, של "החברה הגבוהה", של האמנים והסופרים, ה"בוהמה" וה"דולצ'יה ויטה" של ישראל בעשור הראשון לקיומה. הצדדים הללו של ההיסטוריה החברתית לא הובאו בשבועון כדי לבקר את עצם קיומם ולהציג אותם כבלתי ראויים לחיקוי, אלא כהצצה אל קטע עולם חברתי-תרבותי קיים, כמו גם הצצה אל אחורי הקלעים של הרכילות הפוליטית. וכך היה השבועון ליוזם של אירועים שונים — מתחרויות מירוץ ועד תחרויות יופי. יותר משהיה המבטא של "ארץ ישראל של הנעורים היפים" היה משקף ורובר של תהליכי התברגנות והלך הרוח של "רסטורציה" — חירות בכתיבה ובחשיפת ענינים אישיים, שערוריות ומין. "העולם הזה" לא רק תיעד חברה ותרבות ולא רק מתח ביקורת על הרבה מגילוייה, אלא הפך להיות חלק בלתי נפרד של חלקים מהחברה החדשה הזאת ופה ושם היה גם מיוצריה.

אבל ל"העולם הזה" היו כוונות גדולות בהרבה, שהרי הנביא איננו מתעדה של החברה אלא מי שבא להטיל עליה את חותמו.

★ ★ ★

כשרכשו אורי אבנרי ושלוש כהן את "העולם הזה" מידי אורי קיסרי, הודיעו על כוונתם להוציא לאור שבועון ידיעות עצמאי וא-פוליטי: "לנו היתה רק אמביציה קטנה, פשוטה ואפורה: להוציא עתון שאפשר לקרוא אותו. לא שופר למהפיכה, מעמד, מצפון לאומי...". אולם השבועון נועד מלכתחילה להיות ביטוי למחאה ציבורית, לתחושה של אכזבה ולאידיאולוגיה של תיקון וגאולה. ב-1955 שוב סיכם השבועון את דרכו וכתב: "כשנולדה המערכת של העולם הזה היתה ביטוי של המחאה הציבורית הגדולה נגד המשטר המפלגתי המעובש. לא במקרה נישאה מערכת זו על גל חיילי תש"ח המשתחררים. ציבור זה זכר את חווית המלחמה, עת נשטפו כל המפלגות מן הבמה, מול כוזה המאוחד של הנוער העברי הלוחם שקם על רגליו. ציבור זה גם ראה את ההמשך: הריאקציה של המפלגות שהשתלטו שוב על המדינה החדשה, חיסול כל שריד וזכר של חוויות הרעות שקמה בתוך הפגזים" וכדומה. במילים

אחרות, "העולם הזה" התכוון לבטא ולייצג חוויה של "דור תש"ח האבוד", שנוצר תוך כדי המלחמה כהוויה ארץ ישראלית חדשה, ומבקש שהמדינה תעוצב בצלמו וכדמותו. הדברים האלה היו המשך ישיר לדברים שכתב אורי אבנרי עוד לפני מלחמת העצמאות, ועכשיו נתפסה המלחמה כאותו ככוח מטהר, מטלטל ויוצר הצריך לשנות את מהותה של מדינת ישראל ברוחו של הנוער הארץ ישראלי שעבר את כור המצרף של המלחמה. כנגד כור המצרף עומדת החוויה הציבורית-המפלגתית הוותיקה וביניהם רובצת תהום עמוקה של אכזבה. המדינה נותרת "מדינת גיטור": דור הבנים הקים אותה בדמו ואילו דור האבות שולט בה.

נראה אפוא בבירור ש"העולם הזה" נועד מראשיתו להיות עתון אידיאולוגי מובהק. אולם בתקופה הראשונה הוסוותה העמדה האידאולוגית ובמקומה נוצר דיוקן של עתון המייצג את "הנעורים" ואת "החדש" מול "הישן" ו"המסואב". "הנוער", "דור הלוחמים" כישות קולקטיבית, נקרא ליטול לידי את השלטון ולהוריד מעל הבמה את משטר המפלגות המנוון. האופי האידאולוגי, דיוקן המשטר החדש שעורכי השבועון דגלו בו, הועלם לא מעט ובמקומו הועצמה הנוסטלגיה של "ארץ ישראל היפה" של שנות ה-40 מזה והביקורת הטוטלית על המציאות החברתית-פוליטית של ההווה. אלא שביקורת טוטלית איננה יכולה להישאר בעולם העקרונות והמושגים הכלליים בלבד. היא חייבת למצוא מטרות מוגדרות לחיצייה. ואכן, "העולם הזה" ציין אויבים קונקרטיים והשתתף במאבקים ציבוריים ופוליטיים שונים — ובחינת המאבקים האלה יחד ובנפרד היא בעצם הבחינה הממשית.

★ ★ ★

"העולם הזה" הצליח לתת בידי אבנרי את המכשיר, שעל הצורך בו דיבר שנים קודם לכן: מכשיר התעמולה. עמדתו הא-פוליטית לכאורה לא היתה כזאת אף פעם, וגם לא יכלה להיות, על פי תפישתו של אבנרי עצמו. הסיבה לכך פשוטה: השבועון תקף את השלטון ואת שלוחותיו ורשויותיו, ובחברה רוויית פוליטיקה עזרה התקפה כזאת, ככוונה או שלא ככוונה, לגורמים פוליטיים אחרים. כך היה השבועון לבעל ברית לגורמים שונים, שהשקפת עולמם היתה פעמים רבות שונה בתכלית מזאת שלו. לכל אלה היה אויב מוצהר אחד: דוד בן גוריון. המאבק בו וב"רפובליקה הבן גוריונית" נעשה על ידי מדורי החדשות והתחקיר ובטור השבועי של העורך, "הנדון", שאבנרי התחיל לכתוב אותו באפריל 1955.

אך לא גילגולי הרעיונות המדיניים של העורך הם עניינו כאן, גם לא פעילותו הפוליטית מחוץ לשבועון (ב-1959 הצטרף לאליעזר ליבנה, פרופ' י. ליבוביץ', שמואל תמיר וערי דובוטינסקי בהקמת מפלגה בשם "המשטר החדש"), אלא השבועון ככוח ציבורי. וכאן, למרות עמדת הנרדף והקורבן שהשבועון הציב בה את עצמו, פיתח וטיפח — לעיתים תכופות ככוונה תחילה ותוך סילוף העובדות — הוא היה מודע היטב לכוחו הציבורי. כיוון שנקודת המוצא שלו היתה שוללנית באופן טוטלי — המערכות הציבוריות שניהל היו מודרכות מראש. לכאורה היו מודרכות על

ה-50, חיל חלוץ במאבק נגד ה"טוטליטריות" הבן גוריונית ולוחם בעד ליברליזציה ופתיחות של החברה הישראלית. אבל תמונה כללית כזאת היא תמונה מדומה. בחינה מדוקדקת של עמדות השבועון תגלה שפעמים רבות האידיאולוגיה המנחה והקו העתונאי הוליכו אותו לחילופי עמדות קיצוניים בנושאים שונים ולהצגת עמדות בעלות "משוא פנים" מובהק. שני ספרים נכתבו על "העולם הזה" בניסיון להפעיל כלפיו את אותה טכניקה שהוא עצמו הפעיל נגד כל יריביו ומושאי ביקורתו — ספרו של אהרן בכר וספרו של שלום כהן. מתוך העמדת פנים של שבועון "טהור ונקי כפיים" העומד מעל לכל ביקורת, הוא דן את שני הספרים הללו ברותחין.

כשנמכר "העולם הזה" לגורמים שעמדתם הפוליטית היתה הפוכה מזאת של העורך, היו מאמרי הפרידה והסיכום בדרך כלל מלאי נוסטלגיה ואוהדים למדי. באופן זה הפך "העולם הזה", פרדוקסלית, למעין פרה קדושה של העתונות הישראלית המייצגת לא את השבועון כפי שהיה אלא כפי שהתיימר להיות.

ידי בחינה "ללא משוא פנים" של המקרה, אבל לעתים תכופות מאוד על פי המטרה. כיוון שכל רשויות השלטון נתפשו כאויבים וכמוסדות מסואבים, אף ברוטליים, שאינם חוסכים באמצעים, ממילא כל התקפה עליהן נחשבה לגיטימית אם היא תורמת לערעור הלגיטימיות שלהן. כך נמצא "העולם הזה" בחזית המבינה את הגורמים לאלימות פוליטית-אידיאולוגית. כיוון שהיריב הדימוני שלו היה שירות הביטחון — "מנגנון החושך" כלשונו — היה "העולם הזה" מוכן להבין לרוחן של קבוצות טירוריסטיות ולהתייצב לימין הסניגוריה (ש. תמיר) במשפט קסטנר, ואף להאשים את שירות הביטחון באחריות ישירה לרצח קסטנר ובבידוי הסיפור על חטיפת עתונאי בכיר שלו על ידי שירות הביטחון. השבועון צידר בהחלפת שיטת הבחירות ובהקמת משטר נשיאותי חזק, תוך הטחת ביקורת נוקבת ובלתי פוסקת בבן גוריון ו"חצרו".

מבט כללי וסלקטיבי על מאבקיו הציבוריים של "העולם הזה", בעיקר מפרספקטיבה מאוחרת של "פוסט", אכן עשוי ליצור את הדימוי הרווח למדי של שבועון שביטא יותר מכל האחרים את הקול הדיסוננטי הנון קונפורמיסטי בחברה הישראלית של שנות